کۆرۆنا: تێکشکانی سیستەم -١... ئامادەکردنی لە ئەڵمانییەوە: کاوە جەلال

ئامادەکردنی لە ئەڵمانییەوە: کاوە جەلال
دیمانەیەک لەتەک ئێڕنست ڤۆلف، ڕۆژنامەوان. ئەم دیمانەیە لە 20.03.2020 لە (eingeschenkt.tv) ئەنجامدراوە. لە خوارەوە بەشێکی کەمی دیمانەکە بۆ داڕشتنەوەیەکی ئازاد دەدەمەوە. ک. ج.

بەشی یەکەم

- ئێرنستی هەژا، تۆ کتێبێکت بەم ناونیشانە نووسیوە: "سونامی ی دارایی بەڕێوەیە". ئایا هەنووکە خۆمان لە کوێدا دەبینینەوە؟ لە سەرەتای یان لە نێو جەرگەی سونامییەکەداین؟
- ئێمە لە نێو جەرگەی سونامییەکەداین. ئەوەی هەنووکە دەیبینین دوایەمین گەورە شەپۆلی سونامییەکەیە. ئێمە پێشتر دوو گەورە شەپۆلی دیکەی سونامییەکەمان ئەزموون کردووە، یەکەمیان ساڵی 1998 بوو، ئەو دەمە سیستەمی دارایی هەندەی نەمابوو تێکبشکێت، پاشان ساڵی 2007/2008 کە سیستەمی دارایی لە لایەن بانکە ناوەندییەکانەوە ڕزگار کرا، ئەوەش بە ڕژاندنی زۆری پارە بۆ نێو سیستەمەکە و دابەزاندنی بەی سوو. لە ئێستا پێدەچێت شەپۆلی کۆتاییمان هەبێت، چونکە ئێستا دەبێت لە پاشخانی تێکچوونی بۆرسەکاندا کە ئەم ماوەیە لە بازاڕەکانی پشکەکاندا یان لە بازاڕەکانی قەرزپێداندا بینیمان، بۆمبی دیرێڤاتەکە (*) تەقیبێتەوە. کەواتە ئەم سیستەمە تازە تیاچوو. ئەوەی ئێمە هەنووکە دەیبینین، بریتییە لە تێکشکانی تەواوەتی و سەرجەمییانەی سیستەمی دارایی، واتا ئەو سیستەمە کە ماوەی 70 ساڵ لەگۆڕێ بوو.
- ئێمە هەردووکمان دەزانین کە لە تیۆریدا سیستەمەکانی سوو تەمەنکورتن. لە لە ڕابوردوودا بانکە ناوەندییەکان هەوڵیان دا بەڕێی دابەزاندنی بەی سوو و لافاوی پارەوە هەموو ئەوانە لە ژیاندا بهێڵنەوە کە لەژێر مەترسیی مەرگدا بوون. ئایا ئەوە ئەمجارەش سەردەگرێت؟
- من وای بۆ دەچم کە ئەوە ئەمجارە سەرناگرێت. ئێمە لە دیسەمبەری ڕابوردوودا تێکشکانێکی گەورەمان هەبوو. پێشتر

ب□ی ی□کجار ز□ری پار□ خرای□ ن□و سیست□م□ک□و□، ب□ی سوو□کان ب□رد□وام ز□رتر داب□ز□نران، ئ□وجا ب□دوویدا ه□و□ درا سیست□م□ک□ □□کوپ□ک بکر□ت□و□، واتا بگ□□□نر□ت□و□ ب□ ش□و□ ئاسایی□ک□ی. ل□ ئ□و ه□و□□ دیس□مب□ری □ابوردوو شکستی ه□نا. ل□ دیس□مب□ری □ابوردوو□و□ س□رل□نو□ د□بینین ک□ ب□ی سووس□ندن ب□رد□وام پتر داد□بز□نر□ت، ئ□و□ ب□ ش□واز□کی ی□کجار ز□ر. ل□ د□و□□ت□ ی□کگرتوو□کانی ئ□م□ریکا دوو ک□مکردن□و□ی ب□ی سوو ئ□نجامدران، ب□ □□ژ□ی ی□کجار ز□ر، جار□ک ب□ ب□ی0,5%، جار□کی دیک□ش وا بزانم 1,5% یان 1,25%.

▪ ب□ ه□ر حا□ کتوپ□ داب□ز□نرا ب□ س□ر ئاستی سفر. وابزانم ئ□و□ ش□وی ی□کش□مم□ی □ابوردوو بوو. خ□ی د□بوو داب□زاندن□ک□ □□ژی چوارش□مم□ □ووبدات، ل□ ئ□نجامدانی داب□زاندن□ک□ ل□ ی□کش□مم□دا سیگنال□ک بوو ب□ بازا□□کانی دارایی ک□ پ□ی گ□تن: ب□□□زان ئیم□ ناتوانین تا □□ژی چوارش□مم□ □ابووستین...

▪ دروست□. ئ□و□ش پ□شانی د□دات ک□ بانک□ ناو□ندیی□کان چیدی د□رف□تیان ن□ماو□ ب□ ئ□و□ی ئ□م سیست□م□ □زگاربک□ن. ئ□وان ت□نیا ئ□م دوو د□رف□ت□یان ه□ی□: یان ب□رد□وام پار□ی زیاتر د□رخواردی سیست□م□ک□ بد□ن یان ب□ی سوو□کان داب□ز□نن ه□تا ئاستی ژ□ر سفر. ل□ ئ□و داب□زاندنان□ی ب□ی سوو ن□یانتوانی م□ب□ست بپ□کن. ه□موو و□ب□ره□ن□رانی پار□ پشک□کانیان فر□شت، ئ□وان ب□ک□م□□ چوون ب□ ب□رس□کان و ش□تان□ د□ستیان کرد ب□ ک□ینی ئا□تون و زیو. ب□ ه□ر حا□، ه□نووک□ سیست□م□ک□ ل□ ت□کشکاندای□، ب□ دیدی من تاز□ هیچ شت□ک فریای ناک□و□ت. ب□گومان ئ□ستا د□ب□ت تاوانبار□ک بد□زر□ت□و□ ب□ ئ□و ت□کشکان□. من باو□□ د□ک□م ئ□ستا ئ□و تاوانبار□ د□زراو□ت□و□، ئ□و□ش ل□ ف□رمی ڤایر□س□کدا.

▪ ل□ ئ□و دوژمن□ نادیار□.

▪ ب□گومان وای□. من پزیشک نیم، شار□زاییم ل□ پزیشکیدا نیی□، ل□ من د□زانم ه□ند□کی ئ□و□ □است نیی□ ک□ ب□ ئ□م□ د□گ□تر□ت. منیش س□ر□تا پ□یو□ند ب□ ڤایر□س□ک□و□ ترسام، دوای ئ□و□ی ی□ک□م ه□وا□□کانمان ل□ چین□و□ یان ه□وا□□ ترس□ن□ر□کانمان ل□ ئیتالیاو□ پ□گ□یشتن. ل□ مر□ق پ□ویست□ ل□ر□دا ئارام ب□ت□و□ و ب□ ت□واو□تی ل□و□ بک□□□ت□و□ ک□ ئ□و ه□وا□□ان□ ل□کو□و□ د□ن. ل□ پشتی ه□موو ه□وا□□کان و □□وش□کانی ن□خ□شک□وتن□و□ □□کخراوی ت□ندروستیی جیهانی (WHO) خ□ی د□بین□ت□و□، ئ□ستاش گ□ر□ک□ بپرسین ک□ ک□ ل□ پشتی ئ□م

ڕێکخراوەی تەندروستیی جیهانییەوەیە. ئەم ڕێکخراوە ساڵی 1948 لە لایەن چەندین دەوڵەتەوە دامەزرێنرا، هەر ئەو دەوڵەتانەش لە یەکەمین دە ساڵەکانی تەمەنیدا بە تایبەتی پارەکەیان بۆ دابین دەکرد. لە ئەوە لە میانەی هەڵوەشاندنەوەی ڕێسا و ڕێنوماکانی پەیڕەویدا لە هێز خرا، ئەمەش دیاردەیەکی زۆر گرنگ بوو لە کایەی سیستەمی داراییدا، کە پێکەوە لە تەک شەپۆلێکی زەبەلاحی بە ئەهلیکردنی کەرتی دەوڵەتیدا ئەنجام درا، کە هەروەها ڕێکخراوی تەندروستیی جیهانیشی گرتەوە. ئەوە بوو لە حەفتاکانەوە باربوویی دەوڵەتییەکان هەمیشە کەمتر کرانەوە، بەرانبەر ئەوەش باربوویی ئەهلی چوونە نەوییەوە، ئەو دامەزراو و فیرمایانەش بریتین لە فوندەیشنەکان و پیشەسازیی دەرمان کە هەنووکە 85%یان لە دەستدایە.

- کەواتە ڕێکخراوی تەندروستیی جیهانی ئۆرگانێکی لۆبیی پیشەسازییەکانی دەرمانە؟
- من وای دەبینم. ئاخر گەر مرۆ تەمویلە داراییەکە لە پاشخاندا ببینێت، ئەوا ناچارە ببێژێت کە ئێستا نەک دەوڵەتان، بەڵکو فوندەیشنەکان و پیشەسازیی دەرمان کاریگەرییان بە سەرییەوە هەیە. ئەو دامەزراوانەش هیچی دیکە نین جگە لە ڕێکخراوی ئەوتۆ کە تیایاندا کەسانی دەوڵەمەند پارەکانیان لە دەستپێڕاگەیشتنی زەریبە بەدووردەگرن. لەم پەیوەندییەدا گەورەترین فوندەیشنی نێو ڕێکخراوی تەندروستیی جیهانی بریتییە لە (bill and miranda gates foundation)، کە خۆی وەک ڕێکخراوەکی خێری دەردەخات، لە ئەوەندە بەسە کە تەماشای پاکێتی پشکەکانی فوندەیشنەکە بکەین. ئەو پشکی زەبەلاحی لە کۆکا کۆلا و پێپسی کۆلادا هەیە، کەواتە لە بەرهەمهێنەری ئەتەدا کە هێندە مەبەستیان تەندروستیی گەل نییە. ئەمە زۆر سەرنجڕاکێشە. ئەوجا پیشەسازیی دەرمانیش بە هەمان شێوە ئەو کاریگەرییەی لەسەر ڕێکخراوی تەندروستیی جیهانی هەیە. با بڕوانین کە لە پاندەمییەکانی ڕابوردوودا چی ڕووی داوە، بە نموونە کاتێک ساڵی 2005 ئەلفلۆنزای باڵندە بڵاوبۆوە. ئەو دەمەش وەک ئەمڕۆ لە لایەن ڕێکخراوی تەندروستیی جیهانییەوە پەرچەکرداری هاوشێوە نوێنرا. ئەو دەمە بەڕێوەبەرێکی ڕێکخراوەکە گوتی، کە بەهۆی ئەو ئەلفلۆنزایەوە چاوەڕوانی 7 ملیۆن مردوو دەکەن. ئەو دەمەش هیستریایەکی یەکجار گەورە وروژێنرا، حکومەتەکان ناچار بوون بە ڕێژەی خەیاڵی دەرمان لە پیشەسازیی دەرمان بکڕن، لە لە

سەرەنجامدا کەمێک زیاتر لە 150 کەس بەهۆی ئەو ئەلفلەنزایەوە مردن، لە ئەڵمانیا یەک تاکە کەس نەمرد. لە تیجارەتەکە بە ڕێژەی خەیالی ئەنجام درا. ئەوجا هەمان ئەو بەڕێوەبەرە ساڵی 2007 گواستییەوە بۆ لای یەکێک لە گەورەترین پیشەسازییەکانی دەرمان بە ناوی نۆڤارتیس (Novartis). ئەو هەموو بەرژەوەندییە لە پاشخاندا کاران. گەر مرۆ ڕەچاوی ئەمانە بکات، ئەوا ئەمە پێویست ناکات بخزێتە نێو هیستریاوە.

- کەسان هەن کە بە ترساندن پارە پەیدا دەکەن، ئەمە لە لایەکی دی ئەم قەناعەی دەریقاتمان هەیە، کە کەرسەکانی بەرسە دادە بەزن. ئێستا سەرەتای ئیفلاسکردنی چەندین فیرما دەستی پێکردووە، دەوڵەتەکانیش بە هەمان چارەسەری ڕابوردوو وەڵام دەدەنەوە، کە لە خودی ڕابوردووشدا سوودی نەبووە، واتا ڕشتنی زۆرتری پارە، یان ڕێکخستنی کاری کورتخایەن و هتد. ئەوجا بەهۆی هیستریای کۆرۆناوە دەوڵەتان لە ئاستی جیهاندا بواری ئابوورییەکەی خۆیان لەکاردەخەن، لەرەشدا بڕی پارە هەڵدەئاوسێنرێت، لە بەرانبەر ئەوە هەنووکە دەرخستەکانی شمەک و کاروباری خزمەتگوزاری بچووکتر دەبنەوە. ئایا ئەوە ئامادەسازییەکی تەواوەتی نییە بۆ هیوپەر ئینفلاسیۆنێک (گرانبوونی بەزری شمەک)؟
- بەگومان وایە. وابزانم هەنگ کەنگ یەکەم دەوڵەت بوو کە “هەلیکۆپتەر مەنی” (helicopter money)ی بەگەرخست، واتا پارەی هەلیکۆپتەر کە بەو پێیە هەر هاوڵاتییەک بڕێک پارەی لە لایەن حکومەتەوە یان بانکی ناوەندییەوە بۆ حەواڵە دەکرێت. هەروەها ئەمەریکا هەمان پلانی ڕاگەیاند، حکومەتانی دیکەش لەم پەیوەندییەدا تێبینیی خۆیان دا. لە پارەی هەلیکۆپتەر دوایەمین هەوڵدانی هیوابڕاوە بۆ ڕزگارکردنی ئەوە کە چیدی ڕزگار ناکرێت. ئاخر ناشێت تەنیا یەکجار پارەی هەلیکۆپتەر بدرێت، بەڵکو دەبێت ناوبەناو لە میانەی دیاریکراودا بدرێت، لەرەشدا ئاشکرایە گەر دەست بنرێتە بینی بواری ئابوورییەوە، ئەوا دەبێت شتێک پارە بەو خەڵکە بدرێت تاکو خۆیان لە ژیاندا بهێڵنەوە. ئەوجا خەڵک بەو پارەیە شت دەکڕێت، کە کاریگەریی لەسەر نرخەکان دەنوێنێت، بۆیە دەتوانین ببێژین کە ئەوە هیوپەر ئینفلاسیۆنی بەدوودا دێت.

…

ئەوجا پەیوەند بە نرخی نەوتەوە نەوەندەکی دیکەی گرنگمان هەیە. ئەمە هەنووکە تەنیا تێکشکانی سەرجەمیانەی سیستەمی

دارایی‌یمان لە جیهاندا نییە، بەڵکو هەروەها خەمان لە سەرەتای سەردەمی ڕێکخستنەوەیەکی ستراتیژیانەی نوێی ڕێکخراوی جیهاندا دەبینینەوە. لە مانگی سێی ئەم ساڵدا ڕووداوێکی گرنگ هەبوو کە لە نێوەندی گشتیدا ئەوەندە دانوستان نەکرا، واتا کۆنفرانسی ئۆپیک لە ڤیین. هاوکات لەپاڵ ئەودا ڕێکخراوێکی دیکە هەیە بە ناوی ئۆپیک پلوز (Opec plus)، کە روسیا و چەند دەوڵەتێکی دی سەر بە ئەمیانن. ئەم دوو ڕێکخراوە گەورەترین دەرهێنەری نەوتن لە جیهاندا. لەم ڕەوشەدا دەوڵەتی سعودی عەرەبی کە لە ڕۆژهەڵاتی نزیک یەکێک بوو لە گرنگترین هاوپەیمانەکانی ئەمەریکا، تەواو ئاشکرا دژی ئەمەریکا وەستایەوە. بێگومان سەرجەمی مەسەلەکە کەمێک شاررایەوە، وا پێشان درا کە گۆیا سعودی عەرەبی و ڕوسیا ناتوانن ڕێکبکەون، لەرەشدا مەسەلەکە ئەوە بوو کە بڕی دەرهێنانی نەوت کەمبکرێتەوە، چونکە هەنووکە بەهۆی کەمیی ڕێژەی بەرهەمهێنانەوە زۆر کەم داخوازی لەسەر نەوت هەیە، بۆیە ویستیان بڕی دەرهێنانی نەوت سنووردار بکەن بۆ ئەوەی نرخی نەوت بەرز بمێنێتەوە، لە لەسەر ئەوە وا پێشان درا کە گۆیا نەیانتوانیوە ڕێکبکەون، ئەوجا گۆیا ناکۆکی هەبووە لە نێوان سعودی عەرەبی و ڕوسیادا. لە گەر بە وردی بڕوانین، ئەوا دەبینین کە گەورەترین دەڵاوی ئەم مەسەلەیە ئەمەریکایە. ئەمەریکا لە ساڵانی رابوردوودا توانیی بەڕێی فڕەکینگ-ەوە (Fracking) خۆی لە ڕووی وزەوە سەربەخۆ بکات، لە سەدان ملیۆن دۆلار ڕژێنرانە نێو ئەم ئیندوستریەیی (گەلێ فیرما بەرهەمهێنەری) فڕەکینگەوە. کێشەکە ئەوەیە کە فڕەکینگ پێویستی بە نرخێکی تا ڕادەیەک بەرز بۆ نەوت هەیە، نزیکەی 60 دۆلار بۆ هەر بەرمیلێک، …

- لە ئەوان لە حاڵەتی نرخی هەنووکەی نەوتدا بۆ 20 یان 26 دۆلار زیانی زۆر گەورە دەکەن…
- بۆیە ئەو فیرمایانە لە تێکشکاندان. ئەوجا دەبێت هاوکات ئەوەش بزانین کە هەنوکە گەورەترین بڵقی قەرزمان لە ئاستی جیهانیدا هەیە. هەموو ئەو قەرزانە کە هەن و دەبێت بدرێنەوە، هەنووکە توانا بۆ دانەوەیان نییە، بۆیە ئێستا بڕی قەرزی تەمەنە (**) چەند جا زیاد دەکات، لەم ڕوانگەیەشەوە سیستەمی دارایی لە چەند لاوە فشاری لەسەرە کە ئیدی ناتوانێت خۆی بهێڵێتەوە. کێشەکەی دی بریتییە لە بڵقی دەریڤات. بەڕێی تەنیا دابەزینی نرخی نەوت بۆ ژێر 30 دۆلار لە

توانایدای□ ب□قی د□ریڤات بت□ق□ن□ت، چونک□ ن□وت ل□ ئاستی جیهاندا گ□ور□ترین باب□تی بازرگانیی□، س□رج□می بازرگانیی□کانیش ل□ بواری ن□وتدا ب□□□ی د□ریڤات□و□ مس□گ□ر د□کر□ن، ئ□م مس□گ□رکردن□ش کاری خ□ی پ□ ب□دید□ه□نر□ت گ□ر نرخی ن□وت تا □اد□ی□ک ل□ ئاست□کدا □ابگیر□ت.

() د□ریڤات: ئامراز□کانی دارایی ک□ نرخ□ک□یان یان ک□رس□ک□یان ل□ باب□ت□کی بازا□□و□ و□ک ب□های□کی ز□مین□یی دیارید□کر□ت. (*) ق□رزی ت□م□□ ب□و ج□ر□ ق□ر□ز□ د□گ□تر□ت، ک□ ل□ لای□نی ق□رزد□ر□و□ □یسک□کی گ□ور□ ل□ خ□ د□گر□ت، ک□ د□ش□ت ق□رزو□رگر توانای دان□و□ی ن□ب□ت.